

CARLOS M. RUIZ CABALLERO

LA DIGITALITZACIÓ DE L'ALTRE

Els reptes de la democràcia
en l'era del ciberespai

31è Premi
d'Assaig Josep Vallverdú, 2014

25^{anys} llegint junts

Pagès editors
LLEIDA, 2015

Aquesta obra va ser guardonada amb el 31è Premi d'assaig Josep Vallverdú, convocat per l'Ajuntament de Lleida, a través de l'IMAC, i la Diputació de Lleida, a través de l'IEI. Les persones que van formar part del jurat van ser: Xavier Antich, Salvador Cardús, Lluïsa Julià, Cristina Pujades i Josep M. Sala-Valldaura, que actuà com a secretari.

© Carlos Miguel Ruiz Caballero, 2014
© de les imatges: els seus autors i procedència indicats, 2015
© d'aquesta edició: Pagès Editors, S. L., 2015
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
editorial@pageseditors.cat
www.pageseditors.cat
Primera edició: maig de 2015
ISBN: 978-84-9975-621-9
Dipòsit legal: 659-2015
Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L
www.bobala.cat

— imprens a **lleida** —

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.

ÍNDIX

Introducció	7
CAPÍTOL 1. El nou espai mediàtic digital: la polis dels mitjans	15
CAPÍTOL 2. El nou subjecte (moral) de la comunicació ...	37
CAPÍTOL 3. Alteritat 2.0: la digitalització de l'altre.....	61
CAPÍTOL 4. Conversa 2.0: deliberació i democràcia al nou espai mediàtic digital	95
CAPÍTOL 5. Democràcia i ciberespai.....	127
Epíleg. Defensar-nos de nosaltres mateixos	155
Bibliografia seleccionada.....	159

INTRODUCCIÓ

George Steiner adverteix que, en ciències socials, qualsevol intent de teoritzar no és res més que una intuïció impacient. I que aquesta cautela l'hem d'extremar quan assistim com a testimonis a un canvi de món. Aquesta profunda transformació que constatem és potser l'única certesa d'una realitat canviant, escorredissa, que no es deixa abastar. La cautela ha de ser extrema quan se sospita intel·lectualment que tot el que modelarà les nostres societats durant els pròxims anys està succeïnt ara, sota els nostres peus. Podem intuir-ho, però no veure-ho. Ho descrivia a les pàgines de la seva darrera obra Frédéric Bastiat, economista francès del segle XIX, quan, irritat per les anàlisis superficials, afirmava que un acte engendra un seguit d'efectes, però només el primer és immediat, es manifesta simultàniament amb la seva causa i, per tant, es veu. Els altres es desenvolupen posteriorment, són invisibles i, amb molta sort, només es poden preveure. Abans d'abordar qualsevol objecte d'estudi és necessari reflexionar, ser conscient de la seva complexitat, saber què podem conèixer d'ell, quins són els seus límits. És, en definitiva, un acte d'honestedat intel·lectual. Sobretot quan aquest objecte, com és el cas que ens ocupa, es troba en constant moviment. El nostre objecte d'estudi és, en un sentit ampli,

el ciberespai i la cibercultura que genera. I, tal com afirma el filòsof Pierre Lévy, el llenguatge digital que corre per les venes de la Xarxa es troba en constant mutació, es troba «desprovist de l'essència estable». L'única constant de la cibercultura, paradoxalment, és el canvi. Però la dificultat no radica només en la mobilitat estructural del que pretenem estudiar, sinó en la perplexitat de qui l'estudia. Qui pretengui, en les circumstàncies actuals, analitzar i arribar a certes conclusions definitives, necessita tenir en compte la modèstia de tres brillants mirades desconcertades.

La primera és la de Michel de Montaigne. Observa des del seu castell la imatge desenfocada d'una societat que intenta recompondre's després del seïsme produït pel descobriment d'Amèrica i la simbiosi profundament transformadora de la impremta i la Reforma. Si el món del segle XVI ja no reposa sobre els vells pilars cognitius, si els conceptes apresos ja no poden explicar-lo, si fins i tot «Ptolemeu es va equivocar a l'antigor sobre els fonaments de la seva raó», només queda l'acte decidit de considerar que «aquest gran cos al qual anomenem món sigui quelcom molt diferent del que pensem». I va actuar en conseqüència. Es va espolsar els dogmes que empresonaven una interpretació inamobile del món i es va aventurar a pensar per si mateix, a assajar, és a dir, a explorar a les fosques amb la seva raó aquest món nou que emergia davant seu i dels seus coetanis però que encara no mostrava amb nitidesa les seves formes.

La segona mirada la proporciona Stefan Zweig. El títol de la seva obra autobiogràfica no deixa lloc a dubtes: *El món d'ahir*. És conscient que la seguretat vuitcentista d'un món estable s'acaba i que el segle XX l'obligarà a donar la raó a

Freud: la cultura i la civilització constituïen només una capa fina «que en qualsevol moment podia perforar-se per les forces destructores de l'infern».

I ell va viure aquest infern, més d'una vegada. Com a jueu, com a intel·lectual, com a pacifista. Assistí a la derrota de la raó sensata, reduïda a cendres i fum negre per tots els totalitarismes. I des d'aquesta immensa ferida observà una relació inquietant: mentre la humanitat queia a l'abisme moral, ascendia al cim tecnològic. Ell no ho va voler veure.

Ara qui mira és Marc Augé, que intenta una antropologia de la «sobremodernitat». Es deté en dos trets que entreveu del nou món: la superabundància de temps i d'espai. I enmig d'aquesta acceleració transformadora l'individu s'hi troba capcot, desorientat per la velocitat, intentant reconèixer amb la seva foto de color sépia el rostre de l'univers digital, entenent així més aviat poc. Augé el tranquil·litza: «Vivim en un món que no hem après encara a mirar.»

Des del desconcert i la cautela intel·lectual, ens aventurarem a reflexionar sobre un dels aspectes més importants d'aquesta metamorfosi del món actual: la revolució del sistema comunicatiu, que afecta totes les esferes de la vida social. I ho farem amb la llibertat de qui no té afany de resoldre el tractat, sinó de descobrir a les palpentes els dilemes ètics que haurem d'afrontar. Perquè sigui quin sigui el món que emergeixi de les runes del que ara habitem, si no volem que sigui estrany a l'ésser humà, haurà d'utilitzar com a morter la moral.

El llenguatge digital ha possibilitat, per primer cop en la història, la interconnexió de tots els mitjans que conformen el sistema comunicatiu. Sorgeix així un espai mediàtic, capaç

d'agrupar el conjunt de continguts que generen les diverses tecnologies de la comunicació i que, gràcies a la digitalització, convergeixen i interactuen formant un únic text mediàtic. Internet és el nom que rep provisionalment aquest sistema comunicatiu integrat i, tal com afirmen dos historiadors de gran reputació com són Peter Burke i Asa Briggs, «enfosqueix la majoria dels altres aspectes de la història dels mitjans i dificulta la captació del seu significat en perspectiva». Assistim, doncs, a una revolució del sistema comunicatiu. I comporta un altre fet sorprenent: el nostre antic receptor ha despertat del seu somni mil·lenari i esdevé emissor. Qualsevol persona que disposi d'una mínima tecnologia pot interactuar i convertir-se en productor i distribuir els seus continguts de manera instantània i global. I una precisió: el que anomenem Internet és, bàsicament, el ciberespai. Pierre Lévy ho defineix així: «l'espai de comunicació obert per la interconnexió mundial dels ordinadors i de les memòries informàtiques». El filòsof francès considera que el ciberespai serà el principal canal de comunicació i el primer suport de memòria de la humanitat al llarg del segle XXI.

La tecnologia impacta sobre els fonaments del nostre món. Hem d'estar atents perquè existeix una estreta relació entre tècnica i civilització, i entre canvi comunicatiu i canvi social. Un canvi tecnològic sense precedents en el sistema comunicatiu pot obrir la porta a un canvi social. Abordem breument aquesta qüestió des del punt de vista de Jürgen Habermas. Sintetitzarem algunes idees de dues de les seves obres més emblemàtiques. La primera és *Història i crítica de l'opinió pública*. El filòsof alemany hi ressegueix el recorregut històric del segle XV al segle XVIII. Es fixa en la interacció en-

tre la impremta, la premsa, l'edició de llibres i la societat. En aquest sentit, el canvi tecnològic de la comunicació (la impremta) genera un públic lector i nodreix la conversa, caracteritzada per l'intercanvi d'arguments racionals. Habermas es deté sobretot en l'aparició d'espais socials de debat como són el saló, el club de lectors o el cafè. En aquests espais socials, alimentats pel pluralisme de les fonts diverses d'informació i de reflexió que proporciona la impremta, la conversa social va ensorrant un a un els dogmes que sostenen l'Antic Règim. Queia un món i n'emergia un altre. Aquests espais socials alimentats per la revolució comunicacional actuaran de tubs d'assaig d'una nova sociabilitat. El concepte d'*opinió pública* cristal·litzarà en el segle XVIII com un nou actor que protagonitzarà el nou sistema polític de la modernitat: la democràcia liberal. Mentre el monarca creia a Versailles que tot continuava igual, els espais socials de deliberació minaven el terra que trepitjava.

La segona obra que ens interessa d'Habermas és *Consciència moral i acció comunicativa*. Hi desplega els elements de la seva ètica discursiva. De fet, és la teorització moral de la seva investigació històrica sobre l'opinió pública. I podríem resumir-la en una frase: el veritable motor del canvi social és la comunicació. No estem afirmant que el canvi a les tecnologies de la comunicació determini el canvi social, però sí que el condiona.

Un últim element per tancar provisionalment la delimitació i la intencionalitat d'aquest marc teòric és el concepte de mitjà metàfora. Els nostres mitjans de comunicació són les metàfores que creen el contingut de la nostra cultura. La idea és de Neil Postman. Els mitjans determinen no només

el contingut de la nostra cultura, sinó que orienten el pensament i condicionen les formes retòriques a través de les quals una societat està disposada a reconèixer la veritat.

En consonància amb aquesta introducció, no direm quins canvis polítics i socials seguiran a la profunda metamorfosi del sistema comunicatiu, perquè no es poden veure. Però sí que assenyalarem algunes qüestions que convé preveure perquè el ciberespai sigui compatible amb la democràcia. No obstant això, abans d'enumerar-les, un matís important. No tot el que passa al ciberespai és negatiu i, per tant, ens allunyem d'una posició apocalíptica. En aquest sentit, compartim amb Pierre Lévy la idea que, a priori, la cibercultura no es contraposa amb els valors que varen fundar la modernitat europea.

Opina que, en contrast amb la idea postmoderna del declivi de les idees de les llums, la cibercultura «pot ser considerada com una hereva legítima (encara que llunyana)» del projecte progressista dels filòsofs del segle XVIII.

Perquè Internet possibilita potencialment el debat i l'argumentació i pot promoure una manera de reciprocitat essencial en les relacions humanes. És a dir, permet l'intercanvi d'informació i coneixement, allò que els filòsofs de la Il·lustració consideraven «el principal motor de progrés».

Per això hem d'atendre a determinades qüestions en el procés de construcció d'aquesta nova *polis dels mitjans*, detectar possibles zones de risc que puguin constituir una amenaça per a aquells valors fonamentals que possibilitaren històricament l'adveniment de la democràcia. Aquest és el deure moral de l'ètica de la comunicació, la talaia des d'on s'observarà aquest canvi fascinant.

No obstant això, aquest món digital que tant ens enlluerna no pot constituir una seducció acrítica. Actualment tots podem comunicar, però no tots som conscients de la nostra responsabilitat en fer-ho. Hem de rellegir Zweig i intentar evitar que el nostre ascens al cim tecnològic impliqui una caiguda a l'abisme moral. Comunicar no és un divertiment perquè, com ens recorda John Dewey, la comunitat es fa en la comunicació.